

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340:160.1

Ірина Андрусяк

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії, філософії,
конституційного та міжнародного права
iryna.p.andrusiak@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6887-0510>

ЛОГІКА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

<http://doi.org/10.23939/law2021.29.042>

© Андрусяк І., 2021

Правила логіки, які регулюють досягнення істини та взаєморозуміння між людьми, тісно пов'язані з нормами права. Наука логіка від початків створення завжди намагалась упорядкувати спілкування задля уникнення хаотичності та безладу у висловлюваннях, що є основою загальнолюдської культури. Норми права регулятивною складовою забезпечують порядок у суспільстві, слугують мірою свободи та справедливості.

З огляду на тісний зв'язок розвитку логіки та юриспруденції протягом всієї історії європейської науки видається вкрай актуальним піднесення ролі та значення логіки як основи методології юридичної науки. Це дасть можливість не тільки позбутися впливів тоталітарного минулого, але й значно підвищити рівень юридичних досліджень та інтегрувати українську юридичну науку в європейський науковий простір.

У статті досліджується застосування теоретичних і практичних методів логіки у навчальному процесі та наукових дослідженнях. Наголошено, що опора на закони логіки має першочергове значення при вирішенні задач, які виникають під час вивчення наук про становлення розвитку і функціонування суспільства, а також формування правових систем.

Зазначається, що основою формування правових систем є вчення Аристотеля, зокрема основні закони логіки виведені вченим. За законом тотожності стоїть абсолютна дискретність думки: усі міркування зводяться до одного неподільного, тотожного самому собі руху міркувань. За законом достатньої підстави міркування характеризуються абсолютною безперервністю думок та необхідністю постійного обґрунтування.

Проаналізовано праці сучасних дослідників науки логіки та надбання вчених-класиків різного періоду, починаючи від Аристотеля.

Ключові слова: логіка, дидактично-логічні дослідження, формальна логіка, аргументація, правове мислення, індуктивна логіка, логічні прийоми, юридична техніка, логічна концентрація, стислість, логіка пізнання.

Постановка проблеми. Одним із завдань системи освіти є підвищення рівня та покращення якості освітнього процесу. Серед нових напрямів педагогічного пошуку необхідне місце займає застосування понять і засобів сучасної логіки, націлене на вирішення теоретичних та практичних

проблем навчання. Варто акцентувати на тому, що в розвитку знань другої половини ХХ ст. логіка виокремилась як найбільш прогресивна наука. Досягнувши серйозних успіхів, вона представляє собою розвинуту наукову дисципліну, яка має низку розділів та напрямів дослідження.

Особливо привабливим в логіці видаються різноманітні та ефективні методи її застосування з розвинутою і гнучкою системою понять, розробленим формальним апаратом, що дозволить пришвидшити прогрес в комплексних дидактично-логічних дослідженнях. Як зазначає В. С. Біблер, в Новий час мислення стало вищою формою осягання дійсності – пізнанням, а логіка – істиною гносеології, як теорії пізнання документах. На думку вченого, нове перевтілення мислення, що розпочалось в ХХ ст., може бути найбільш адекватно визначено як зрушення, трансформація логіки мислення в форму науковчення [1, с. 5–8].

Аналіз дослідження проблеми. Дослідженню форм і законів мислення, розкриття їх гносеологічної функції в процесі здобуття знань присвятили свої праці такі українські та зарубіжні вчені: В. С. Біблер, А. Є. Конверський, М. Коен та Е. Нагель, К. К. Жоль, І. В. Хоменко, Дж. Холтон та ін.

Основними джерелами дослідження стали праці вчених-класиків наукової думки, серед них І. Кант, Дж. С. Мілль, Р. Єринг, Г. Кельзен, К. Поппер.

Мета статті – дослідити застосування теоретичних і практичних методів логіки у навчальному процесі та наукових дослідженнях. Вивчення логіки дає змогу зрозуміти сутність поняття і судження, природу і пізнавальне значення дедукції, індукції, наукового передбачення, а також озброює правників знанням правил доведення і спростування тих чи інших положень.

Виклад основного матеріалу. Логіка була створена Аристотелем як наука, що дозволяє розрізнати правильні визначення і висновки від неправильних і тим самим розкривати помилки в міркуваннях і публічних промовах ораторів. Однак в подальшому логіка стала втрачати свої зв'язки з ораторським мистецтвом і риторикою, все більше замикаючись в рамках власних проблем. Це навіть дало привід відомому німецькому філософу І. Канту заявити, що з часів Аристотеля логіка не зробила жодного значного кроку вперед. У передмові до праці “Критика чистого розуму” Кант називав метафізику (*Аристотелева логіка – авт.*) покинутою матроною, яка постійно скиглить і жаліється. Вчений зазначав, що були часи, коли метафізика називалась царицею усіх наук, і якщо приймати бажане за дійсність, то вона, безперечно заслужила цього почесного звання з огляду на значимість свого предмету. Кант вважав, що метафізика заплутує і робить непридатними науки [2, с. 7–8].

Тенденція до символізації і формалізації логіки призвела згодом до нового потужного її підйому, який призвів до виникнення символічної (або математичної) логіки.

Оволодіння майстерністю аргументації і переконання набувають особливо важливого значення для тих, хто готується до професійної діяльності в області соціально-гуманітарних та нормативних наук. А. Є. Конверський вважає, що засвоєння курсу логіки, зокрема конкретизації логічного матеріалу в діяльності законотворця, слідчого судді, адвоката, прокурорського працівника, працівника розшукових органів тощо сприятиме формуванню правового мислення у студентів-правників [3, с. 5].

Постановка питання про розвиток мислення, як завдання освітнього процесу, передбачає з'ясування основних логічних форм мислення. Не наше завдання виправдати той факт, що процес асиміляції змісту науки в основному приходиться через ті ж форми мислення, що й її розвиток. Відмітимо лише те, що це положення знаходить все більше визнання в юридичній науці. Так, наприклад, М. Коен та Е. Нагель у праці присвяченій дослідженню проблем прикладної логіки “Вступ в логіку і науковий метод” зазначають, що прогрес в знаннях дуже часто є наслідком наших сумнівів в істинності суджень, які до цього вважались очевидними. Вчені вважають, що критичне

дослідження людських вірувань і переконань демонструють, як багато інтерпретації наявно в тому, що на перший погляд здавалось “безпосереднім знанням”. М. Коен та Е. Нагель акцентують на тому, що чим би ми не займались: науковим чи історичним дослідженням, судовим розглядом чи прийняттям рішення в будь якій практичній ситуації, нам завжди доводиться наводити аргументи в підтримку тих чи інших суджень. Якщо особи виступають присяжними в суді і визнають підсудного винним у вчиненні злочину, то необхідно щоб не залишилось жодних сумнівів у його винуватості. Іншими словами, не повинно залишитись сумнівів, що інша людина в аналогічній ситуації прийняла б таке саме рішення [4, с. 31–32].

На ранніх етапах розвитку науки, за малої кількості фактичного матеріалу, визначальна роль належала дедукції, яка дозволяла отримувати максимум висновків за мінімуму даних. В подальшому, у міру накопичення фактів, на передній план виступили завдання узагальнення цих фактів, які вирішувалась індуктивними методами дослідження. Дедукція зберігає своє значення в юриспруденції, адже тут, в інтересах строгості висновків і доказів, свідомо обмежуються мінімумом вихідних даних. К. К. Жоль у “Вступі до сучасної логіки” акцентує на тому, що логіка висловлювань, яка опирається на дедуктивні та індуктивні умовиводи, є ефективним інструментарієм ораторів та юристів [5, с. 57].

Нормативність науки логіки зближує її з правознавством. Науковиця І. В. Хоменко зазначає, що подібно до того, як у праві визначаються закони, норми, за якими повинна жити та діяти будь-яка людина у суспільстві, логіка вивчає закони, норми, за якими повинне будуватися міркування людини [6, с. 9]. Опора на закони логіки має першочергове значення під час вивчення основ юриспруденції.

Британський філософ, політичний діяч Джон Стюарт Мілль (1806–1873) у своїй праці “Система логіки” здійснив логіко-семіотичний аналіз природних мов, розвиток індуктивних міркувань, застосування логіки для аргументованого вирішення завдань гуманітарних і соціальних наук. Для Мілля логіка була не теорією істини загалом, а теорією встановлення фактів і доказовості. Істина, за міркуваннями вченого, поділяється на дві складові: істина, яка формується безпосередньо або інтуїтивно, та істина, яку отримуємо в процесі умовиводу. Хоча Мілль не давав точного визначення інтуїтивному мисленню, однак він окреслив чуттєвий характер інтуїтивної істини загалом, зазначаючи, що істини одиничних і часткових фактів не вивчаються логікою. Логіка Мілля є наукою практичною, яка опирається не на конструювання пізнання, а на доказовість [7, с. 4]. Г. І. Рузавін у праці “Логіка та аргументація” стверджує, що традиційна логіка, яка сформувалася на основі логічного вчення Аристотеля, доповнилася надалі методами індуктивної логіки, сформульованими й систематизованими Дж. С. Міллем. Саме ця логіка впродовж тривалого часу викладалася в школах і університетах під назвою формальної логіки [8, с. 8].

Вчені-правники зацікавлені в тому, щоб виявляти ідеї та припущення, пов’язані з досліджуваними подіями та перекласти їх на емпіричну й аналітичну мови. Джеральд Холтон, заслужений професор Гарвардського університету, в праці “Логіка і методологія науки” пропонує логічні прийоми, за допомогою яких науковці могли б підступитися до глибоко схованого від стороннього погляду процесу формування вченого і нового знання. Один із цих прийомів – тематичний аналіз. За міркуваннями Холтона, тематичний аналіз дає змогу знаходити в розвитку науки певні риси сталості або безперервності, деякі відносно стійкі структури, які відтворюються навіть у змінах, що вважалися революційними, і які часом об’єднують зовні несумірні й конфліктні одна з одною теорії [9, с. 9].

Німецькому правознавцеві Рудольфу фон Єрнгу (1818–1892) належить авторство терміну “юридична техніка”. В його змісті маємо певну сукупність методів і прийомів, які застосовуються при творенні та систематизації нормативно-правових актів. В праці, яка носить одноіменну назву, в розділі “Різниця між звичайним і юридичним розумінням” вчений зазначає, що юриста створює юридичний метод. Однак, можна без перебільшення стверджувати, що дійсного усвідомлення цього методу зовсім немає у більшості юристів. З практики і у своєму застосуванні юридичний

метод дуже добре знайомий юристам, однак працює він на рівні відчуття і звички, а не як усвідомлений факт. Єринг зазначає, що навіть римські юристи, ці віртуози в практичному застосуванні юридичного методу, не створили й зародка теорії цього методу, ані натяку на його цілі і задачі, ні роз'яснення, ні навіть згадки про його основні положення [10, с. 16–17].

Вчений виокремлює три основні прийоми юридичної техніки: юридичний аналіз, логічну концентрацію та юридичну конструкцію. Під логічною концентрацією науковець розуміє стиснення зовнішнього об'єму тої маси правового матеріалу, який створило позитивне право для якого-небудь відомого юридичного відношення. Однією з неоціненних якостей законодавця Єринг вважає стислість. Цікавими є міркування вченого стосовно пошуку принципу законодавцем. Принцип – це точка, яку шукає законодавець, але поки йому ще не вдалось оволодіти нею, він змушений лише кружляти навколо неї, описувати її за допомогою окремих казуїстичних постанов [10, с. 63]. Практика українського законодавчого процесу засвідчує спритність в аргументах під час доказів сумнівних чи неправдивих ідей окремих політиків. Варто згадати конституційне подання 51 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” від 25.04.2019 № 2704-VIII, в якому депутати маніпулювали поняттями “дискримінація”, “національні меншини”, “російськомовні громадяни” нахабно здійснюючи підміну понять та закладаючи дійсність відповідно до намічених цілей [11].

Юрист і філософ Ганс Кельзен у праці “Чисте правознавство” міркуючи про державне і міжнародне право та про їхнє співвідношення, використав логічний прийом порівняння понять. Зазначені поняття він називав юридичними побудовами і у висновку стверджував, що вони перебувають у відношенні протиріччя і окреслюються як категорії. Кельзен зазначав, що егосентричне світотлумачення призводить до соліпсизму, тобто до такого погляду, ніби існує тільки власне “Я” і вищість правопорядку власної держави призводить до того, що тільки власна держава може розумітись, як суверенна, при цьому виключаючи суверенітет усіх інших держав. Вчений акцентував на тому, що міжнародний правопорядок виходить із зовнішнього світу права, з міжнародного права як чинного правопорядку, щоб досягнути правове існування окремих держав – але при цьому дозволяючи їм мати чинність не як суверенних авторитетів, а тільки як часткових правопорядків – складових загального міжнародного правопорядку [12, с. 367–368].

Британсько-австрійський філософ, логік і соціолог Карл Поппер займався розробкою проблем логіки наукового пізнання. Його книга “Логіка наукового пізнання”, яка вийшла друком у 1959 р. в англійському перекладі, містить аналіз логічної структури критичної установки – критичного методу наукового пізнання. Поппер міркував, що вчений, як теоретик, так і експериментатор, формулює висловлювання або системи висловлювань і перевіряє їх крок за кроком. В області емпіричних наук, зокрема, вчений висуває гіпотези або системи теорій і перевіряє їх на досвіді за допомогою спостереження і експерименту. Карл Поппер вважав, що завданням логіки наукового дослідження, або, інакше кажучи, логіки пізнання, є логічний аналіз цієї процедури, тобто аналіз методу емпіричних наук [13, с. 46].

Висновки. Опора на закони логіки має першочергове значення при вирішенні задач, які виникають під час вивчення наук про становлення розвитку і функціонування суспільства, а також формування правових систем як єдності зв'язків, цілісності, зв'язків елементів із цілим. Логіка тільки виходить на вихідні рубежі подальших досліджень. Великі надії тут можна покласти на її співдружність з правовою наукою, адже знання принципів правильного мислення, аргументування, формулювання думок необхідні як в роботі юриста так і в наукових дослідженнях. Застосування сучасної логіки, з її розвиненою і гнучкою системою понять, розробленим формальним апаратом слугуватиме поступу в комплексних дидактично-логічних дослідженнях, що сприятиме орієнтації в складному процесі наукового дослідження та освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Библер В. С. (1990). От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. М.: Политиздат. 413 с.
2. Кант И. (1994). Критика чистого разума / пер. с нем. Н. Лосского М.: Мысль. 591 с.
3. Конверський А. Є. (2008). Логіка : підруч. для студ. юрид. ф-тів. К.: Центр учбової літератури. 304 с.
4. Коен М., Нагель Е. (2010). Введение в логику и научный метод / Моррис Коен; Эрнест Нагель ; пер. с англ. П. С. Куслия. Челябинск: Социум. 655 с.
5. Жоль К. К. (1992). Вступ до сучасної логіки : навч. посіб. К.: Вища шк. 128 с.
6. Хоменко І. В. (1997). Логіка – юристам : підруч. К.: Четверта хвиля. 392 с.
7. Дж. Ст. Милль. (1914). Система логики силлогистической и индуктивной. Издание Г. А. Лемана. М. 880 с.
8. Рузавин Г. И. (1997). Логика и аргументация : учеб. пособ. для вузов. М.: Культура и спорт, ЮНИТИ. 351 с.
9. Холотон Дж. (1981). Тематический анализ науки. Перевод с английского. Общая редакция и послесловие С. Р. Никулинского. Издательство “ПРОГРЕСС”. Москва. 384 с.
10. Рудольф фон Иеринг (2008). Юридическая техника / сост. А. В. Поляков. М.: Статут. 231 с.
11. Марковський В. Я., Андрусак І. П. (2019). Про необґрунтованість правових позицій суб’єкта права на конституційне подання у справі щодо конституційності Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” від 25.04.2019 / Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 6 грудня 2019 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : ПП “Видавництво “БОНА”. С. 148–153.
12. Кельзен Г. (2004). Чисте Правознавство : з дод. : Пробл. Справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. К.: Юніверс. 496 с.
13. Поппер К. (1983). Логика и рост научного знания ; пер. с англ. / под ред. В. Н. Садовского. М.: “Прогресс”. 604 с.

REFERENCES

1. Bibler V. S. (1990). *От naukoucheniya – k logike kul'tury: Dva filos. vvedeniya v dvadtsat' pervyy vek* [From science teaching – to the logic of culture: Two philosophies. introduction to the twenty-first century]. М.: Politizdat. 413 p. [in Russian].
2. Kant I. (1994). *Kritika chistogo razuma* [Critique of pure reason]. М.: Mysl'. 591 p. [in Russian].
3. Konvers'kyy A. Ye. (2008). *Lohika. Pidruchnyk dlya studentiv yurydychnykh fakul'tetiv* [Logic. A textbook for law students] К.: Tsentr uchbovoyi literatury. 304 p. [in Ukrainian].
4. Koyen M., Nagel' Ye. (2010). *Vvedeniye v logiku i nauchniy metod* [Introduction to logic and scientific method] Chelyabinsk: Sotsium. 655 p. [in Russian].
5. Zhol' K. K. (1992). *Vstup do suchasnoyi lohiky: Navch. Posibnyk* [Introduction to modern logic: a textbook]. К.: Vyshcha shk. 128 p. [in Ukrainian].
6. Khomenko I. V. (1997). *Lohika – yurystam: Pidruchnyk* [Logic for Lawyers: A Textbook]. К.: Chetverta khvylya. 392 p. [in Ukrainian].
7. Dzh. St. Mill'. (1914). *Sistema logiki sillogisticheskoy i induktivnoy* [System of syllogistic and inductive logic] Izdaniye G. A. Lemana. М. 880 p. [in Russian].
8. Ruzavin G. I. (1997). *Logika i argumentatsiya: Uchebn. posobiye dlya vuzov* [Logic and Argumentation: A Textbook for Universities]. М.: Kul'tura i sport, YUNITI. 351 p. [in Russian].
9. Kholoton Dzh. (1981). *Tematicheskyy analiz nauki* [Thematic analysis of science] Izdatel'stvo “PROGRESS”. Moskva. 384 p. [in Russian].
10. Rudol'f fon Iyering. (2008).: *Yuridicheskaya tekhnika* [Legal technique]. М.: Statut. 231 p. [in Russian].
11. Markovskyy V. Ya., Andrusyak I. P. (2019). *Pro neobgruntovanist pravovykh pozytsiy sub'yekta prava na konstytutsiynе podannya u spravi shchodo konstytutsiynosti Zakonu Ukrayiny “Pro zabezpechennya funktsionuvannya ukrayinskoyi movy yak derzhavnoyi” vid 25.04.2019* [On the unfoundedness of the legal positions of the subject of the right to a constitutional petition in the case of the constitutionality of the Law of Ukraine “On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language” of April 25, 2019]. Lviv : PP “Vydavnytstvo “BONA”. P. 148–153. [in Ukrainian].
12. Kelzen, Hans. (2004). *Chyste Pravoznavstvo* [Pure Jurisprudence]. К.: Yunivers. 496 p. [in Ukrainian].
13. Popper K. (1983). *Logika i rost nauchnogo znaniya* [Logic and the growth of scientific knowledge] М.: “Progress”. 604 p. [in Russian].

Дата надходження: 05.01.2021 р.

Iryna Andrusyak

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Department of Theory, Philosophy,
Constitutional and International law
Ph. D.

LOGIC IN THE SYSTEM OF HIGHER LEGAL EDUCATION AND SCIENTIFIC RESEARCH

The rules of logic that govern the achievement of truth and mutual understanding between people are closely linked to the rule of law. The science of logic, from the beginning of creation, has always tried to organize communication in order to avoid chaos and disorder in the statements that are the basis of universal culture. The rules of law as a regulatory component ensure order in society, serve as a measure of freedom and justice.

Given the close connection between the development of logic and jurisprudence throughout the history of European science, it seems extremely important to raise the role and importance of logic as the basis of the methodology of legal science. This will not only get rid of the influences of the totalitarian past, but also significantly increase the level of legal research and integrate Ukrainian legal science into the European scientific space.

The article investigates the application of theoretical and practical methods of logic in the educational process and research. It is emphasized that reliance on the laws of logic is of paramount importance in solving problems that arise during the study of the sciences of formation, development and functioning of society, as well as the formation of legal systems. It is noted that the basis for the formation of legal systems is the teachings of Aristotle, in particular the basic laws of logic derived by scientists. The law of identity is the absolute discreteness of thought: all reasoning is reduced to one indivisible, self-identical movement of reasoning. According to the law of sufficient grounds, reasoning is characterized by absolute continuity of opinion and the need for constant justification.

The works of modern researchers of the science of logic and the achievements of classical scientists of different periods, starting with Aristotle, are analyzed.

Key words: logic, didactic-logical researches, formal logic, argumentation, legal thinking, inductive logic, logical methods, legal technique, logical concentration, brevity, logic of cognition.